

Султанова Айжамал Абылкасымовнанын «Кыргыз тилинде этиштин келер чак маанилериндеги өзгөчөлүктөр» аттуу 10.02.01 – кыргыз тили адистиги боюнча филология илимдеринин кандидаты илимий даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясына расмий оппонент, филология илимдеринин доктору, профессор Усубалиев Бейшенбай Шенкеевичтин

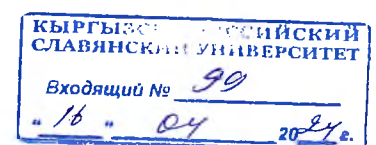
ПИКИРИ

Султанова Айжамал Абылкасымовнанын «Кыргыз тилинде этиштин келер чак маанилериндеги өзгөчөлүктөр» аттуу 10.02.01 – кыргыз тили адистиги боюнча филология илимдеринин кандидаты илимий даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясын кыргыз тили илиминдеги жана түркологиядагы актуалдуу маселелердин бирин иликтеген эмгек катары эсептеп, ишти квалиметриялык баалоо параметрлери аркылуу талдоого аракет жасалды.

1. Изилдөөнүн актуалдуулугу

Тема бүгүнкү күндө өтө актуалдуу болуп эсептелет. Азыркы кыргыз тилинде келер чак маанилеринин туюнтулушу, аны уюштуруучу грамматикалык каражаттар азыркыга чейин терең изилденбей келет. Келер чактын эки түрү болгон айкын келер чак менен арсар келер чактын түрдүү маанилери, аларды уюштуруучу грамматикалык каражаттар али толугу менен тактала элек.

Мындан тышкары, айкын келер чак менен учур чактын бирдей грамматикалык каражаттар аркылуу берилиши айрым түрколог окумуштуулардын келер чакты башка чактардан биротоло бөлүп карабай, учур-келер чак деп кароосуна түрткү болгон. Кыргыз тилинде да этиштин келер чагынын мына ушул жактары али толук изилдене элек. Жогоруда айтылгандардын негизинде азыркы кыргыз тилиндеги этиш сөздөрдүн келер

Султанова Айжамал Абылкасымовнанын «Кыргыз тилинде этиштин келер чак маанилериндеги өзгөчөлүктөр» аттуу 10.02.01 – кыргыз тили адистиги боюнча филология илимдеринин кандидаты илимий даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясына расмий оппонент, филология илимдеринин доктору, профессор Усубалиев Бейшенбай Шенкеевичтин

ПИКИРИ

Султанова Айжамал Абылкасымовнанын «Кыргыз тилинде этиштин келер чак маанилериндеги өзгөчөлүктөр» аттуу 10.02.01 – кыргыз тили адистиги боюнча филология илимдеринин кандидаты илимий даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясын кыргыз тили илиминдеги жана түркологиядагы актуалдуу маселелердин бирин иликтеген эмгек катары эсептеп, ишти квалиметриялык баалоо параметрлери аркылуу талдоого аракет жасалды.

1. Изилдөөнүн актуалдуулугу

Тема бүгүнкү күндө өтө актуалдуу болуп эсептелет. Азыркы кыргыз тилинде келер чак маанилеринин туюнтулушу, аны уюштуруучу грамматикалык каражаттар азыркыга чейин терең изилденбей келет. Келер чактын эки түрү болгон айкын келер чак менен арсар келер чактын түрдүү маанилери, аларды уюштуруучу грамматикалык каражаттар али толугу менен тактала элек.

Мындан тышкары, айкын келер чак менен учур чактын бирдей грамматикалык каражаттар аркылуу берилиши айрым түрколог окумуштуулардын келер чакты башка чактардан биротоло бөлүп карабай, учур-келер чак деп кароосуна түрткү болгон. Кыргыз тилинде да этиштин келер чагынын мына ушул жактары али толук изилдене элек. Жогоруда айтылгандардын негизинде азыркы кыргыз тилиндеги этиш сөздөрдүн келер

чак маанилерин атайын изилдөө, лексика-грамматикалык маанилери менен аларды туюндурган каражаттарын аныктоо актуалдуу маселе деп айтууга болот. Ушунун өзү диссертациялык иштин актуалдуулугун шарттап турат.

Диссертациялык иш Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын Ч. Айтматов атындагы Тил жана адабият институтунун илимий изилдөө багыты менен тыгыз байланышта аткарылган.

2. Проблеманы изилдөөнүн абалы жана изилдөөнүн жаңылыгы

Диссертациялык иште атайын көрсөтүлбөгөнү менен мында азыркы кыргыз тилинин материалдары салттуу грамматика менен бирге эле функционалдык грамматиканын өнүгүнөн да каралып, этиш сөздөрдүн уңгу (негиз) түрүндө эле келер чак маанилерин билдире тургандыгы аныкталган. Мында чак категориясынын келер чак маанилери алгачкы жолу өзүнчө изилденип, андагы грамматикалык жана лексикалык каражаттар такталган. Учур чак менен келер чактын уюшулушундагы жалпылыктар жана айырмачылыктар ачык көрсөтүлгөн. Түрк тилдериндеги учур-келер чак жана өткөн-келер чак деген терминдердин азыркы кыргыз тилинин грамматикасына туура келер-келбестиги аныкталган. Жогоруда айтылгандар диссертациялык изилдөөнүн илимий жаңылыгы болуп эсептелет.

3. Теориялык жана методологиялык жактан маанилүүлүгү

Диссертациялык изилдөөдө этиштин келер чагынын берилишине буга чейинки салттуу грамматикада көрсөтүлүп келген грамматикалык каражаттар менен бирге башка каражаттар да катышары аныкталган. Мында изилдөөчү өзү атайы белгилебесе да функционалдык грамматиканы пайдаланган, башкача айтканда, айрым учурларда изилдөө адаттагыдай формадан мазмунга карай эмес, мазмундан формага карай жүргөнү байкалат. Мунун өзү изилдөөчүнүн мурунку эмгектерде көз жаздымда калып жүргөн жаңы табылгаларды алып чыгышына шарт түзгөн. Буга уңгу жана негиз

этиштердин, ыңгай формаларынын келер чак маанилерди туюндуруарын мисал келтирүүгө болот.

Эмгекте анализ, синтез, интерпретация, сыпаттоо, байкоо, салыштыруу, лингвистикалык баяндоо сыяктуу эмпириялык жана теориялык методдор чебер пайдаланылган. Жыйынтыктап айтканда, эмгек кийинки иликтөөлөргө теориялык жана методологиялык өрнөк болоруна толук ишеним бар.

4. Изилдөөнүн практикалык мааниси

Диссертациялык иштин материалдарын жана негизги жоболорун кыргыз тилинин грамматикасын иштеп чыгууда жана бул боюнча окуу куралдарын даярдоодо колдонууга болот. Студенттер үчүн этиштин чак категориясы боюнча атайын курс иштеп чыгууда жана алардын кыргыз тилинин морфологиясын өздөштүрүүсүндө пайдалуу болору шексиз.

5. Изилдөөчүнүн проблемага байланыштуу изилдөөгө кошкон салымы

Изилдөөгө керектүү материалдарды жыйноо, аларды системалаштырып, тийиштүү эмпириялык-теориялык методдор менен иликтеп, жыйынтыктарды чыгаруу жеке авторго гана таандык. Изилдөөчүнүн проблеманы изилдөөгө кошкон салымы чоң.

6. Эксперименттик жана иллюстрациялык материалдар

Эмгекте иллюстрациялык материал катары Токтогул, Барпы, Жеңижок сыяктуу төкмө акындардын, Ч. Айтматов, Т. Сыдыкбеков, Т. Касымбеков, Т. Абдымомунов сыяктуу кыргыз көркөм адабиятынын өкүлдөрүнүн чыгармаларынан жана «Манас» дастанынан алынган мисалдар пайдаланылган. Кыргыз тилиндеги этиштин келер чак маанилеринин берилиши конкреттүү факты-материалдардын негизинде далилденген.

7. Жаңылык жана натыйжалардын ишенимдүүлүгү

Илимий изилдөөнүн жыйынтыктарынын далилдүүлүгүн жана ишенимдүүлүгүн диссертациядагы факт-материалдардын арбындыгы, табылгалардын жаңылыгы, жоболордун ишенимдүүлүгү, сунуштардын негиздүүлүгү, ой-пикирлердин далилдүүлүгү түзөт. Диссертант көп учурда илимпоздордун ойлоруна, байкоолоруна таянат, кайчылаш пикирлерге сын айтат.

8. Автор алган натыйжалардын илимий-практикалык мааниси

Диссертациялык иштин багыты кыргыз тил илими жана түркология үчүн жаңы жана перспективалуу. Иштеги теориялык жоболор түркология жана кыргыз тили илиминдеги этиштин чак категориясын изилдөө багытындагы иликтөөлөргө илимий өбөлгө түзсө, практикалык жактан бул эмгек аталган тема боюнча жогорку окуу жайларында лекция окууда, окуу куралдарын даярдоодо, курстук, дипломдук, магистрлик, кандидаттык жана докторлук иштерди жазууга өбөлгө болору анык.

9. Диссертациянын мазмунун жана тыянактарын баалоо

Диссертациялык иште коргоого коюлган жоболор жаңы, ал эми чыгарылган тыянактар менен корутунду кыргыз тили илими жана жалпы эле түркология үчүн жаңы жана келечектүү. Диссертация жеке илимий-квалификациялык иш катары бааланат жана анда иштелип чыккан теориялык жоболордун курамы илимий жетишкендик болуп саналат. Диссертацияда жаңычыл мүнөзгө ээ маанилүү жыйынтыктар жана корутунду чыгарылган. Диссертациядагы ишенимдүү жоболор, жыйынтыктуу тыянактар жана концепциялык маанидеги корутунду илимий макалаларында таасын чагылдырылган. Автореферат диссертациянын мазмунун кыска жана толук чагылдырат.

10. Тилдин илимий, стилистикалык жана логикалык өзгөчөлүктөрү

Диссертациялык иште академиялык этикетке таандык эрежелер жетекчиликке алынып, тилдик-стилистикалык маданияттын жогорку деңгээлинен кабар берип турат. Материалдарды анализдөө формалык-стилистикалык ык чебер пайдаланылат, илимий сыпаттоо ой жүгүртүүлөрдөн куралган жана иликтөөдөн чыгарылган жыйынтыктар ынанымдуу далилденген. Илимий тексттин ар бир компонентине ойдун толук аякташы, бүтүндүк жана байланыштуулук мүнөздүү. Эмгекте атайын функциялык-синтаксистик тилдик каражаттар илимий ойдун өнүгүшүнүн иретин, карама-каршылыгын, себеп-натыйжа мамилелерин, бир баскычтан экинчи баскычка өтүшүн көрсөтүүдө жана жыйынтыгын чыгарууда маанилүү милдет аткарган, ошондой эле атайын терминология, грамматикалык (морфологиялык, синтаксистик) өзгөчөлүктөр, түшүнүктүүлүк жана кыскалык сыяктуу касиеттер да толук сакталган.

11. Сын-пикирлер жана сунуштар

1. Диссертацияда жалпы мазмунга доо кетире албаган айрым майда кемчиликтер да кездешет. Мисалы, эмгекте иллюстрациялык материал катары Токтогул, Барпы, Жеңижок сыяктуу төкмө акындардын, Ч. Айтматов, Т. Сыдыкбеков, Т. Касымбеков, Т. Абдымомунов сыяктуу кыргыз көркөм адабиятынын өкүлдөрүнүн чыгармаларынан жана «Манас» дастанынан алынган мисалдар пайдаланылганы менен алар булак катары көрсөтүлгөн эмес. Бул албетте, ишке терс таасирин тийгизбейт. Келечектеги илимий ишинде эске алат деген ойдомун.

2. Сунуш катары айта турган болсок, диссертациялык иштин 66-бетинде келер чак менен учур чакты айырмалоодо жөндөмө мүчөлөр да белгилүү бир роль ойной тургандыгы айтылганы менен бул маселе андан ары улантылган эмес. Биздин оюбузча, келер чакты уюштуруучу грамматикалык каражаттардын катарына жөндөмө мүчөлөрү да кошулганда, абдан жакшы

болмок, анткени алар тиешелүү маанилерди ажыратууга өбөлгө түзөт: *Биринчи класста окуйм* (учур чак) – *Биринчи класска окуйм* (келер чак). Муну изилдөөчү кийинки эмгектеринде эске алат деген ойдобуз.

3. Иште стилистикалык жана техникалык айрым мүчүлүштүктөр орун алган (57-б., 82-б., 84-б., 114-б., 150-б.).

4. Диссертацияда айрым орфографиялык, пунктуациялык каталар кездешет (64-б., 91-б., 96-б., 120-б.).

Султанова Айжамал Абылкасымовнанын «Кыргыз тилинде этиштин келер чак маанилериндеги өзгөчөлүктөр» аттуу кандидаттык диссертациясына карата түзүлгөн квалиметрикалык матрица

№	Баалоо параметри	10	9	8	7	6	Баары
1.	Актуалдуулугу	+					10
2.	Проблеманы изилдөөнүн абалы жана изилдөөнүн жаңылыгы		+				9
3.	Теориялык жана методологиялык жактан маанилүүлүгү	+					10
4.	Иштин практикалык мааниси		+				9
5.	Изилдөөчүнүн проблемага байланыштуу изилдөөгө кошкон салымы			+			8
6.	Эксперименттик жана көргөзмө материалдары			+			8
7.	Жаңылык жана натыйжалардын ишенимдүүлүгү		+				9
8.	Автор алган натыйжалардын илимий-практикалык мааниси	+					10

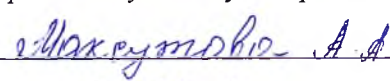

9.	Диссертациянын мазмунун жана тыянактарын баалоо		+				9
10.	Тилдин илимий, стилистикалык жана логикалык өзгөчөлүктөрү		+				9
							91

Издөнүүчү Султанова Айжамал Абылкасымовнанын «Кыргыз тилинде этиштин келер чак маанилериндеги өзгөчөлүктөр» аттуу 10.02.01 – кыргыз тили адистиги боюнча филология илимдеринин кандидаты илимий даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясы – толук кандуу илимий эмгек жана ал Кыргыз Республикасынын Жогорку аттестациялык комиссиясынын филология илимдеринин кандидаты илимий даражасын изденип алуучуларга койгон талаптарына толук жооп берет, ал эми диссертант 10.02.01 – кыргыз тили адистиги боюнча филология илимдеринин кандидаты илимий даражасын алууга толук акылуу.

Расмий оппонент, филология илимдеринин доктору, Эл аралык Кувейт университетинин Э.Ибраев атындагы журналистика жана социалдык-гуманитардык дисциплиналар кафедрасынын профессору **Б. Ш. Усубалиев**

Филология илимдеринин доктору, профессор Бейшенбай Усубалиевдин колун тастыктаймын. Эл аралык Кувейт университетинин окумуштуу катчысы

 “ 11 ” 2024-жыл.